

Yusuf El- Karadâvî'nin Fıkhü'z-Zekât Eseri Bağlamında "Fî Sebîlillâh"

Kavramı

The Concept Of "Fı Sebîlillah" In The Context Of Yusuf Al -Qaradawı's Work Of Fıkhü'z-Zakat

Hatice ERKOÇ

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni,

Religious Culture and Ethics Teacher

Kırıkkale / Turkey

hatce-40@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2376-827X

Abdurrahman CANDAN

Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Professor Doctor, University of Hacı Bayram Veli Faculty of Islamic Sciences

Department of Islamic Law

Ankara, Turkey

abdurrahmancandan5@hotmail.com

ORCID orcid.org/0000-0003-4423-9980

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04 Ekim / October 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02 Kasım / November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Erkoç, Hatice, Abdurrahman Candan. "Yusuf El- Karadâvî'nin Fıkhü'z-Zekât Eseri Bağlamında "Fî Sebîlillâh" Kavramı". *Van İlahiyat Dergisi*, 8/13(Aralık 2020): 193-216.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by turnitin. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/vanid> | mailto: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Copyright © Published by Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Theology, Van, 65080, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Özet:*

Yusuf el-Karadâvî'nin alanında en kapsamlı çalışma olan Fıkhü'z-Zekât isimli eseri bağlamında “fî sebîlillâh” kavramının ne anlama geldiğini ele aldık. Dünya Müslümanlarından büyük kitlelerin takip ettiği Karadâvî, verdiği fetvalarda günümüz şartlarını göz önünde bulundurmıştır. Konuları ele alırken kendi görüşünü söylemekten çekinmemiştir. “Fî sebîlillâh” kavramını bütün mezhepler cihad ve Allah yolunda cihad eden gaziler olarak anlamıştır. Böyle anlaşılması İslam'ın yayılış dönemindeki sosyopolitik şartlarla yakından ilgilidir. Karadâvî “fî sebîlillâh” kavramının cihad anlamına geldiğini kabul etmiştir. Cihadın anlaşılmasının kuvvetli delillerinin olduğunu belirtmiştir. Ancak cihadın da askeri savaş olarak anlaşılmasının sınırlı bir anlam olduğunu, cihad kavramının kapsamının geniş olduğunu ifade etmiştir.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Zekât, Fî Sebîlillâh, Temlik, Yusuf El-Karadâvî

The Concept Of “Fî Sebîlillah” In The Context Of Yusuf Al -Qaradawi's Work Of Fıkhü'z-Zakat

Abstract:

In the context of Yusuf al-Qaradawi's book Fıkhü'z-Zakat, which is the most comprehensive work in his field, we discussed what the concept of “fî sebîlillah” means. Qaradawi, followed by large masses of world Muslims, has taken into account today's conditions in his fatwas. He did not hesitate to say his own preferred opinion when addressing matters. All sects understood the concept of ” Fî sebîlillah ” as jihad and veterans who wage jihad in the way of Allah. Such understanding is closely related to the sociopolitical conditions in the period of the spread of Islam. Qaradawi accepted that the concept of “fî sebîlillah ” means Jihad. He stated that there is strong evidence for understanding the jihad. However, he also stated that the understanding of jihad as military warfare has a limited meaning and that the scope of the concept of jihad is broad.

Keywords: Islamic Law, Zakat, İn The Path Of God, Transfer Of Ownership, Yusuf Al-Qaradawi

GİRİŞ

Zekât, İslam'ın üzerine bina edildiği beş şarttan biri ve namazdan sonra en çok zikredilen ibadet olduğu noktasında şüphe yoktur. Zekât Kur'an-ı Kerim'de çoğu kez namaz ile birlikte emredilmiş, Medine döneminde ise oruçtan önce farz kılınmıştır. İslâm, zekâtı farz kılmadan önce de Mekke döneminde ilk inen ayetlerden hemen sonra fakire ve yoksula yapılacak maddi desteğe teşvik etmiş, destek olanlar övülmüş ve akıbetleri hakkında malumat verilmiştir. Daha sonra Medine döneminde zekâtın farz kılınmasıyla gönüllülük esasına dayanan bu destek dini bir zorunluluk halini almıştır. Zekatın kapsamına dahil olan mallar, toplanması, dağıtılması, kurumsallaşması, vergi ile ilişkisi vd. ilgili konularda tartışmalar devam etmektedir.

Zekâtın sarf edileceği yerler bağlamında Tevbe suresi 60. ayette¹ yedinci sınıf olarak zikredilen "fî sebîlillâh" kavramının ifade ettiği anlam ve kapsamının nasıl değerlendirileceği güncelliğini koruyan ihtilafli konuları arasında yer almaktadır. Makalede özet bir şekilde konunun mahiyeti ve farklı güncel değerlendirmelerin sunulması amacıyla çağdaş müelliflerden Karadâvî'nin görüşlerine değinilecektir.

Bu kavramı Allah yolunda cihad edenlerle sınırlı tutanlar çoğunlukta olmakla birlikte her türlü hayır ve Allah'a yaklaştıracak ameller olarak değerlendirenler de olmuştur. Yusuf el-Karadâvî'nin² zekâtın birçok boyutu hususunda kaleme aldığı Fıkhü'z-Zekât³ isimli çalışması bağlamında zekâtın sarf yerlerinden olan "fî sebîlillâh" kavramının incelenmesi, özel olarak incelenmeyi gerektirecek mahiyette olduğu için araştırmamızın temel hedefini oluşturmaktadır. Karadâvî, fetvalarında günümüz şartlarını göz önünde bulunduran, maslahat

*Bu makale, Abdurrahman Candan'ın danışmanlığında Hatice Erkoç tarafından hazırlanan, "Yusuf El-Karadâvî'nin Fıkhü'z-Zekât Eseri Bağlamında Güncel Zekât Problemleri" adlı yüksek lisans çalışmasından üretilmiş olup konunun kapsamı genişletilerek hazırlanmıştır.

¹ Konu ile ilgili ayet şöyledir: *إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ رِضَةً مِنَ اللَّهِ الْعَلِيمِ الْحَكِيمِ*

"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."

² Yusuf el-Karadâvî, "Fıkhü'z-Zekât" adlı eserinde İslam'ın ikinci ibadeti olan zekâtı yeni baştan ele almış, ayrıntıları ile incelemiş, çeşitli kaynaklarda dağınık olan bilgileri bir araya getirmiştir. Önceki asırlarda ki âlimlerimiz yazdıkları ile yetinmeyerek, mütekaddimîn ve müteahhirîn âlimlerimizin gündeminde olmayan birtakım meseleleri de çağın gereklerine ve üslubuna uygun olarak ele almıştır.

³ Kitabın en büyük özelliği konuya her yönden bakmış olması ve sadece helaldir veya haramdır diye hükmünü belirtmekle yetinmeyip, zekâtı devlet yönetiminden ferdin yaşamına kadar bütün yönlerden enine boyuna ele almış olmasıdır.

ve kolaylık prensibini önceleyen ve geniş kitlelerce takip edilen çağdaş fakihlerdendir.⁴ Son dönemlerde zekât üzerine kaleme alınan neredeyse bütün eserlerde görüşlerine atıfta bulunulan Karadâvî'nin zekâtın sarf yerlerinden olan “fî sebîlillâh” kavramı üzerine yaptığı araştırma ve tercihleri önem arz etmektedir.

“Fî sebîlillâh” kavramının lügat manası Allah yolu, Allah yolunda olan kimseler ve Allah'a ulaştıran her türlü amel olup,⁵ genel olarak cihad anlamında kullanılmıştır. İbnü'l Esîr (öl. 606/1210) ise “fî sebîlillâh” kavramının Allah'a yaklaşmak niyetiyle yapılan her türlü işi kapsayacağını ancak mutlak olarak kullanıldığını da cihadın kastedildiğini hatta bu manada çok fazla kullanımından dolayı cihada mahsus bir ifade haline geldiğini dile getirmiştir.⁶ Karadâvî, fî sebîlillâh ifadesini itikad ve amelde Allah'ın rızasına kavuşturan yol olarak açıklamıştır.⁷ Burada temel husus, “fî sebîlillâh” kavramının çerçevesi cihad ile sınırlı mı tutulacaktır yoksa sözlükteki asıl manası olan Allah yolunda yapılan her türlü eylem olarak anlamak mümkün müdür? Bu şekilde anlaşılacaksa zekâtın hayır kurumlarına, vakıf, dernek, cami, yol, köprü vs. gibi her türlü hayırlı işe sarf edilip edilemeyeceği konusu değerlendirmeye tabi tutulur.

“Fî Sebîlillâh” kavramı Kur'an-ı Kerim'de altmış küsur yerde zikredilmiştir. Bu kavram müfessirlerce daha çok Allah yolunda fiilî cihad ve cihad edenler olarak ele alınmıştır.⁸ Ancak farklı anlamlarda kullanıldığı birçok ayet de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İslam dini,⁹ Allah'ın rızasına ulaştıran yol,¹⁰ Allah'ın Şeriatı,¹¹ Hz. Muhammed (s.a.v)'in getirdiği tarık-i müstakim,¹² cennet yolu,¹³ iman ve taat,¹⁴ hak yol¹⁵ anlamlarına gelen kullanımlardır ki bu

⁴ bk. Elif Dursunüst, *Yusuf el-Karadâvî'nin Çağdaş Fıkıh Anlayışında İzlediği Yöntem* (Sakarya: SÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 9-10.

⁵ Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Beytü'l-Efkâr, 2004), 882; Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 3/1930; Mahmûd Abdurrahmân Abdulmunim, *Mu'cemu'l-mustalahât ve'l-elfâzi'l-fıkhiyye* (Kâhire: Dâru'l-Fâdila, ts.), 2/241.

⁶ Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et- Tanâhî (Kahire: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1963), 2/339.

⁷ Yusuf el-Karadâvî, *Fikhü'z-zekât* (Beyrut: Müessesetu Risale Nâşirûn, 2014), 533.

⁸ Murtaza Köse, “Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/21 (Haziran2004), 111.

⁹ <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/> (Erişim 3 Ekim 2020), el-Bakara 2/273.

¹⁰ el-Bakara 2/217.

¹¹ el-En'âm 6/116.

¹² Muhammed 47/1.

¹³ Sâd 38/26.

¹⁴ Hûd 11/19.

¹⁵ en-Nisâ 4/167.

anlam farklılıklarının sebebi, ayetlerin nüzûl sebepleri ve bu sebeplere bağlı olarak yorumlanmasıdır.¹⁶

İslam âlimleri "fî sebîlillâh" kavramını ayetlerdeki sebab-i nüzul ve hadislerdeki sebab-i vürud açılarından ele alarak birçok görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşlere ilk dönem İslam alimlerinin içinde buldukları zamanın anlayışı adeta damga vurmuş ve yazılan eserlerde bu görüşler doğrultusunda devam etmiştir.¹⁷

Zekâtın farklı konularına dair yapılan çalışmaların ciddi bir yekûn tutmasından dolayı meseleyi sınırlamak adına "fî sebîlillâh" kavramının ne anlama geldiğine dair klasik mezheplerin kısaca görüşleri, bazı çağdaş âlimlerin yaklaşımları ve Karadâvî'nin tercihi noktasında sistemli bir yol izleyeceğiz.

1. FIKHİ MEZHEPLERİN "FÎ SEBÎLİLLÂH" KAVRAMI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Hanefî mezhebine göre "fî sebîlillâh" kavramı savaşçıların fakirleri, kafileden geri kalan hac yolcusu ve ilim talebesi olarak açıklanmıştır.¹⁸ Ancak klasik kaynaklarda Ebû Hanife'nin "fî sebîlillâh" kavramına dair görüşü açıkça belirtilmemiştir. Hanefî fakih Ebu Yusuf'a (öl. 182/798) göre "fî sebîlillâh" kavramı mutlak kullanıldığı zaman fakir gazileri ifade eder.¹⁹ Aynî (öl. 855/1451), Ebû Hanife'nin Ebû Yusuf'la aynı görüşte olduğuna dair kaynaklarda bir bilginin olmadığını ancak Ebu Yusuf'un Ebû Hanife'den bu bilgiyi alarak bu görüşü naklettiği şeklinde yorumlamıştır.²⁰ Günümüz araştırmaları Ebû Hanife'den konu ile ilgili açık bir görüş bulunmasa da bunun aksi bir görüşünün de bulunmadığını göstermektedir.²¹ Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un gazilerin ancak fakir olmak kaydıyla zekâtın pay alabilecekleri görüşü eleştirilmiş ve bu nassa yapılan bir ziyadelik olarak görülmüştür.²² İmam Muhammed'e (öl. 189/805) göre ise bu kavramdan hac farızasını eda etme yolculuğuna

¹⁶ Köse, "Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili", 111-112.

¹⁷ Köse, "Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili", 110.

¹⁸ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *el-Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev, 2011), 3/13; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983), 4/170; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 534.

¹⁹ Serahsî, *Mebsût*, 3/13; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 534.

²⁰ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l hidaye* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990), 3/534.

²¹ Halil Akbayrak, "Zekât Verilecek Yerler Bağlamında "Fî Sebîlillâh" (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 44.

²² İmam Kurtubî, *el-Câmi'uli Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2015), 8/294.

devam edemeyecek durumda olan fakirler kastedilmektedir.²³ Yine Hanefîlerden bazı fakihler de bu kavram ile ilim talebelerinin kastedildiği görüşündedir.²⁴

Kâsânî (öl. 587/1191) ise “fî sebîlillâh” kavramını mezhep görüşlerinden biraz farklı yorumlayarak, daha geniş manada ele almış, fakir olmak şartıyla Allah’a taat yolunda olan herkesi ve her türlü hayır yollarını kapsadığını iddia etmiştir. Ancak bu kimselerin fakir olmasının şart olduğu şeklinde de bir sınırlama getirmiştir.²⁵ Esasen kavramın kapsamı noktasında ihtilaf olsa da kapsananların zekâtın faydalanabilmesi için fakirliğin şart koşulmasında ittifak etmişlerdir. Yani fakirlik şartı ile kayıtlandırarak ihtilafın yalnızca lâfzî olduğunu söylemişlerdir.²⁶ Aynî fakirlik şartını dolaylı olarak açıklamakta ve fakirler sınıfından farklı olarak fî sebîlillâhın zikredilmesinin, Allah yolunda olmak amacıyla fakir kalınmış olmayı ifade ettiğini belirtmektedir.²⁷ Bu durumda kavram her ne şekilde olursa olsun fakirlik şartı ile birlikte zekâtın amacı doğrultusunda anlam kazanmaktadır. Ancak Hanefîlerin “fî sebîlillâh” kavramına getirmiş oldukları bu açıklamaya itiraz edilmiş ve fakirlik şartı getirmekle zekât verilmesi gereken ilk sınıfa yani fakirler sınıfına dâhil edildiği ve “fî sebîlillâh” sınıfının başlı başına zekât verilecek bir sınıf olmaktan çıkarıldığı söylenmiştir.²⁸

Hanefî fakihler zekâtın şahsa temlik edilmesi noktasında ittifak etmiştir.²⁹ Temlik, eşya üzerinde bulunan mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder.³⁰ Bu yüzden mescit, köprü, baraj yapma, kanal açma gibi şahsa temlikî söz konusu olmayan hayır işlerine zekâtın verilmesini caiz görmemişlerdir. Yine bu şart bağlamında fakire bizzat verilmeden, sabah akşam onu yedirmek suretiyle verilmesi düşüncesiyle ayrılan mallarda da temlik gerçekleşmediğinden zekât ifa edilmiş olmaz.³¹ Zekâtın edasında temlikî şart koşanlar bu görüşlerini Kur’an-ı Kerim’de yer alan “zekâtı verin” ifadesine dayandırmışlardır.³² Mâlikî mezhebine göre zekâtın sarf yerlerini açıklayan Tevbe suresi 60. ayetin zâhirî manasına göre

²³ Serahsî, *Mebûsât*, 3/13.

²⁴ İbn Âbidin, *Reddû'l-Muhtar Ale'd-Dürrü'l-Muhtar*, 4/170; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (b.y.: [Darü'l Kütübü'l- Arabiyyetü'l- Kübra](#), ts.), 2/260.

²⁵ Ebû Bekr b. Mes'ud Kâsânî, *Bedâ'i'us-sanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâi'* (Beyrut: Dâr'ul Kütüb'il İlmiyye, 2003), 2/471; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 534; Akbayrak, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillâh*, 46.

²⁶ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 535.

²⁷ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l Hidâye*, 3/536.

²⁸ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr* (Kâhire: *Darü'l-Menâr*, 1368), 10/580; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 534.

²⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'us-sanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâi'*, 2/456; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtar ale'd-dürrü'l-muhtar*, 4/5; Serahsî, *Mebûsât*, 2/303.

³⁰ Bilal Aybakan, “Temlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/428.

³¹ Kâsânî, *Bedâ'i'us-sanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâi'*, 2/456-457; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-muhtar*, çev. Ahmet Oğuz vd. (İstanbul: Nuh Yayıncılık, 2017), 1/391.

³² el-Bakara 2/43.

temlik vacip değildir. Zira ayetin metninde temlikin şart olduğunu ifade edecek bir lafız yoktur. Dolayısıyla onlara göre temliki şart koşmak bu noktada ayetin lafzına ters düşecektir.³³

Hanefî mezhebinin "fî sebîlillâh" kavramı hakkındaki görüşünü gaziler, yolda kalmış hacılar ve ilim tahsil eden talebeler olarak özetleyebiliriz.³⁴ Bu sınıflara da fakirlik şart koşulduğu için temelde bu kimselerin fakirlik sınıfına da dâhil olmasından dolayı hangisi kabul edilirse edilsin bir sorun teşkil etmemektedir.

Mâlikî fakihler "fî sebîlillâh" kavramını cihad ve cihad için gerekli malzemeler olarak anlamış ve Hanefî mezhebinin aksine zengin de olsa "fî sebîlillâh" kapsamına giren herkese zekât verilebileceği görüşünü benimsemişlerdir.³⁵ Şâfiî fakihler de Mâlikî mezhebi gibi cihad ve mücahitlere verilmesi gereken zekât payı olduğu, zengin olsa da mücahide bu paydan verilebileceği, silah ve savaş aletleri temin edilebileceği görüşündedir.³⁶ Ancak Şâfiî mezhebi devletin paralı askerlerine zekâtın bu payından verilemeyeceği, bunun ancak gönüllü mücahitlere verileceği noktasında bir daraltma yapmıştır.³⁷ Şâfiî fakihlerden Şîrâzî gazilerin zengin ya da fakir olsun devletten maaş almadıkları sürece zekâtın pay alabileceklerini, ihtiyaç duydukları ulaşım masrafları, silah ve erzaklarının zekât fonundan karşılanabileceğini ifade etmiştir.³⁸ Şâfiî mezhebinin zengin gazilere de zekât verilebileceği görüşüyle Hanefî mezhebine göre kapsamı biraz geniş tutmuştur. Ancak Şâfiî fakihleri de bu sınıfın çerçevesini Allah yolunda cihad eden gaziler olarak ele alması meseleyi daha geniş yorumlamaya fırsat vermemiştir.

Hanbelî İbn Kudâme'ye (öl. 620/1223) göre ise "fî sebîlillâh" kavramından maksat hac üzere yola çıkmış yolcular değil mutlak kullanıldığı için cihaddır. Zahire göre ve "fî sebîlillâh" kavramının Kur'an-ı Kerim'de genel olarak cihad manasında kullanımı göz önüne alındığında buradan ancak cihad anlaşılır. Hac ise fakire farz olmadığı gibi hac yapması

³³ Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris es-Sinhacî Karâfi, *ez-Zahîra fî Furû'î'l-Malikîye* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2008), 3/141; Sadık Abdurrahman Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhî'l-Mâlikî* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 2002), 1/20-21.

³⁴ İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-dürrü'l-muhtar*, 4/170.

³⁵ Ebû Muhammed 'Abdulvehhâb el-Ğâdî, *el-Me'üne'alâ mezhebi'âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîş 'AbdulHak (Mekke: el-Mektebetu't-ticâriyye, n.d.), 1/443; Ebû'l Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, çev. Ahmed Meylânî (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 1/597; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 535.

³⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/185; Ebu'l-Hüseyin Yahya b. Ebi'l-Hayr, el-İmrânî, *el-Beyan fî mezhebi'l-İmam eş-Şafîi*, (Beyrut: Darü'l-Minhac, 2000), 3/426; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 536-537.

³⁷ İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmam eş-Şafîi*, 3/426; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 537.

³⁸ Ebû İshâk İbrahim b. Ali Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikh'i İmam Şafîi* (Beyrut: Dar'ul-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/316-317.

Müslümanların umumi maslahatına katkı sağlayan bir durum da değildir. Hatta farz olmayan bir konuda fakire meşakkat yüklemek de söz konusu olmaktadır.³⁹ Karadâvî, İbn Kudâme'nin bu yaklaşımını üzerine konuşmaya dahi gerek olmayan müthiş bir görüş olarak değerlendirmiştir.⁴⁰ Ona göre “fi sebîlillâh” kavramı devletten maaş almayan veya aldıkları maaş kendilerine yetmeyen mücahitleri ifade eder. Allah yolunda cihad eden kimseler zengininde olsa zekâtta pay alabilirler. Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla nöbet tutmak da Allah yolunda olup cihad gibidir.⁴¹ Neticede Hanbelîlerin görüşü ile Şâfiîlerin görüşü bu noktada paraleldir.

Mezheplerin görüşleri neticesinde anlaşılıyor ki cumhur ulemanın “fi sebîlillâh” kavramı için ortaya koydukları görüşler âlimlerin yaşadıkları zamanın anlayışı ile şekillenmiştir. Temelde bütün mezheplerin benimsemiş oldukları ve üzerinde ittifak ettikleri bu kavramın cihad ve Allah yolunda cihad eden gaziler olarak anlaşılması, İslam'ın yayılış dönemindeki sosyopolitik şartlarla yakından ilgilidir. O dönemde İslam'ın yayılışı daha çok maddi cihad vesilesiyle olduğu için Allah yolunda savaşanlara ve nöbet tutanlara zekâtta bir fon ayrılması gerektiği bütün mezheplerce zorunlu görülmüştür.⁴² Bu durumda cihadın yalnızca fiili savaş boyutu üzerinde durulması, *cihad* kavramının ne ifade ettiğinin ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda cihada verilecek anlam bir nevi “fi sebîlillâh” kavramının da tanımını oluşturmaktır.

Mezheplerin görüşleri incelendiğinde cihad ve mücahitlerin şahsına ayrılan payın “fi sebîlillâh” kavramının kapsamında olduğu görülmektedir. Ancak savaş malzemeleri ve savaş hazırlıklarında zekât fonundan harcanıp harcanamayacağı hususunda mezhepler arasında bazı ihtilafların olduğu görülmektedir. .

Hanefî mezhebine göre şahsa temlik anlamı taşımadığı ve dört mezhebe göre de zekât verilecek sekiz sınıfa dâhil olmadığı için yol, köprü, baraj, okul gibi kamu çıkarları için zekâtta harcamanın caiz görülmediği anlaşılmaktadır.⁴³ Sadece Hanefî mezhebinin fakirlik şartını koşması dikkat çeken bir husustur.

³⁹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *El-Kâfi fî fıkhî'l-imâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (Cize: Hicr Li't-Tibâati Ve'n-Neşr, 1417/1997), 2/201; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 539.

⁴⁰ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 539.

⁴¹ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 539.

⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1/597.

⁴³ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 540.

Hanefî fakihlerden Kâsânî "fî sebilillâh" kavramına bütün iyilik ve taatlerin girebileceğini belirtmekle beraber şahsa temlik ve fakirliğin şart olduğunu belirterek "fî sebilillâh" kavramının anlamını daraltmaktadır.⁴⁴

Bunun dışında ilk dönemlerden itibaren "fî sebilillah" kavramını daha geniş anlayanlar da olmuştur. Örneğin Râzî (öl. 606/1210) tefsirinde, Kaffâl'ın (öl. 365/976) tefsirinde isimlerini vermediği bazı fakihlere atıfla zekât mallarının, ölümlerinin teçhiz ve tekfini, mescitlerin inşası, kalelerin yapımı için harcanabileceğini belirttiğini nakletmektedir. Kaffal'a göre ayette geçen "fî sebilillah" kavramı genel bir ifade olduğu için bu şekilde anlaşılmaya müsaittir. Ancak Razî bu görüşü naklettikten sonra ona katılmadığını da beyan etmiştir.⁴⁵ Bunun yanında Hanefî fakihlerden Mübarekfûrî de Kaffal'ın atıfta bulunduğu kişilerin, konunun farkında olmayan kimseler olduklarını, benzer bir şekilde Kadi İyaz'ın (öl. 544/1149) da bilinmeyen bazı alimlere atıfta bulunarak bu görüşü naklettiğini belirtmiştir.⁴⁶ Fıkıh kaynaklarında bu görüşün kabul edilebilir olmadığına dair itiraz kabilinden bir çok değerlendirme yer almaktadır.⁴⁷

Klasik kaynaklarda bu şekilde isimleri belirtilmeden atıfta bulunulan nadir şahsiyetlerin konuyu çok geniş bir anlamda değerlendikleri bunun yanında bazılarının da konuyu sadece "hac" ile ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle maddi imkanı olmadığı için hacca gidemeyenlerin masraflarının bu fondan karşılanabileceğini beliren önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Örneğin İmam Ahmet b. Hanbel'den (öl. 241/855) nakledilen iki görüşten biri hacca gidemeyen fakirlerin yol masraf ve ihtiyaçlarının bu kapsamda karşılanabileceği şeklindedir. Hanbelî fakihleri bu görüşün sahih olduğunu, mezhep içinde kabul edilen görüşün de bu olduğunu belirtmişlerdir. Mezhep fakihlerinden Merdâvî: "Sahih olan görüşe göre hacetmek fî sebilillah kapsamındadır"⁴⁸ demiştir.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâ'i' us-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, 2/471; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 540.

⁴⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer et-Teymi Fahrüddin er-Râzî, *Mefâti'hül-gayb* (Beyrut: Daru İhyai Türaşi'l-Arabi, 1420), 16/87. *نَقَلَ الْقَفَّالُ فِي «تَفْسِيرِهِ» عَنْ بَعْضِ الْفُقَهَاءِ أَنَّهُمْ أَجَازُوا صَرْفَ الصَّدَقَاتِ إِلَى جَمِيعِ وُجُوهِ الْخَيْرِ مِنْ تَكْفِينِ الْمَوْتَى وَبِنَاءِ الْحُصُونِ وَعِمَارَةِ الْمَسَاجِدِ، لِأَنَّ قَوْلَهُ: وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ عَالَمٌ فِي الْكُلِّ.*

⁴⁶ Ebu'l-Hasan Abdullah b. Muhammed el-Mübarekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâti'h şerhu mişkâti'l-mesâbih* (Hindistan: el-Camiatü's-Selefiyye, 1984), 6/241.

⁴⁷ bk. Ebu Ahmed Abdullah b. Ahmed İbn Kudame, *el-Muğni* (Beyrut, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, ts.), 6/420.

⁴⁸ Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf* (Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1419), 3/167.

İbn Teymiyye de (öl. 728/1328) hacca gidemeyenlere zekât verilebileceğini belirtmiştir. Ona göre Allah yolunda savaşa katılanlara zekât malı verilebileceği gibi bu kapsamda değerlendirilen hacılara da verilebilir.⁴⁹ Bu görüş için bazı rivayetler esas alınmıştır.

Hanefî fakihlerden İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) de bazı kaynakları esas alarak ilim talibinin da zekâtta pay alabileceğini nakletmiştir.⁵⁰ Benzer bir görüşü San'ânî (öl. 1182/1768) de nakletmiştir. O da ilim talebelerine ilave olarak kadı ve eğitimcilerin de zekat hususunda gaziler kapsamına dahil edilebileceğini belirttiikten sonra Ebu Ubeyd'in (ö. 224/838) Müslümanların genel maslahatı için çalışanlara bundan verilebileceğini belirttiğini de aktarmaktadır.⁵¹ İbn Teymiyye'nin de ilim talebelerinin ihtiyaçlarının da bu fondan karşılanabileceğini belirttiği nakledilmiştir.⁵²

2. ÇAĞDAŞ ÂLİMLERİN “FÎ SEBİLİLLÂH” KAVRAMINA YAKLAŞIMLARI

Son dönem müfessirlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır “fî sebîlillâh” kavramının ayrı bir sınıf olarak zikredilmesinden hareketle genel anlamıyla ele almanın yeterli olmayacağını ifade etmiş ve tefsirinde bu sınıf için uzun bir bölüm ayırmıştır. Fî sebîlillâhtan maksadın özel bir manayı vurguladığının açık biçimde anlaşıldığını, öncelikle cihad daha sonra sırasıyla hac ve ilim tahsili olarak ele almanın uygun olacağını belirtmiştir. Yazır, fî sebîlillâhın şeriat geleneğinde cihada ait bir kavram olduğu görüşündedir. Özetle o fî sebîlillâhın sadece bir zarf veya sıfat olarak kullanılması ile bu ayetteki gibi bir lakap ve unvan olarak kullanılması arasında çok önemli farkın olduğunu, birincinin genel, ikincinin ise özel bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir. Genel manada alındığında her ibadet, her hayır ve her sadaka fî sebîlillâh kapsamına dahilken, dar anlamda ise her sadaka fî sebîlillâh olmayıp, fî sebîlillâh Allah yolunda cihad edenlere yönelik özel bir harcama şeklidir. Buna göre fî sebîlillâh sınıfı zekât fonundan mücahitlere yapılacak olan harcamayı kesin olarak ifade etmektedir. Bu kavramın kapsamı açık olarak mücahitlerle sınırlı iken bunu her türlü hayır işleri olarak anlamının doğru olmadığını da belirtmiştir. Nihayetinde Elmalılı Hamdi Yazır

⁴⁹ Takiyuddin, Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, Mecmuu Fetava Şeyhi'l-İslam (S.Arabistan, 1381), 28/274.

⁵⁰ Muhammed Emin İbn Abidin, *Haşiyetü reddü'l-muhtar* (Beyrut, Darü'l-Fikr, ts.), 2/343. يجوز دفع الزكاة لطالب العلم

⁵¹ Muhammed b. İsmail b. Salah San'ânî, *Sübülü's-selam* (Beyrut, Darü'l-Hadis, ts.), 1/550 فَلَهِ الْأَخْذُ مِنَ الزَّكَاةِ فِيمَا يَقُومُ بِهِ مَدَّةَ الْقِيَامِ بِالْمَصْلَحَةِ وَإِنْ كَانَ غَنِيًّا.

⁵² Merdâvi, el-İnsaf, 1/218. اخْتَارَ الشَّيْخُ تَقِيُّ الدِّينِ: جَوَّازَ الْأَخْذَ مِنَ الزَّكَاةِ لِشِرَاءِ كُتُبٍ يَشْتَعِلُ فِيهَا بِمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ مِنْ كُتُبِ الْعِلْمِ.

zekât fonundan cami veya misafirhane yapılırsa, zekât borcu eda edilmiş olmaz görüşündedir. Mücahitlerin cihadta ihtiyaç duydukları yalnızca kendi imkanları ile tedarik edilmesi mümkün olmayan her türlü malzemenin ise fî sebîlillâhın kapsamında olduğunu da eklemiştir.⁵³ Hatta Fahreddin Râzî'nin köprü ve fabrika yaptırmanın fî sebîlillâh kapsamında olacağına dair yaptığı rivayeti eleştirmiş bu görüşü bir çeşit teyid suretinde nakletmesinin doğru olmadığını söylemiştir.⁵⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı yapan son dönem âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen ise tefsirinde fî sebîlillâhı, Allah yolunda cihada katılan ve fakir olan gaziler olarak ifade etmiştir. Fakir olma şartının Hanefî mezhebine göre olduğunu, Şâfiî ve Mâlikî fakihler zengin olsalarda gazilere zekât verilebileceği görüşünde olduklarını da eklemiştir.⁵⁵

Vehbe Zuhaylî de fî sebîlillâhı maaşlı asker olmayıp, Allah yolunda cihad eden gaziler olarak ele almıştır. Fî sebîlillâh mutlak manada kullanılınca savaş anlamına geldiğini ifade etmiştir. Cumhur, Allah yolunda cihad eden gazilere görevlerini yerine getirip dönmeleri için zenginde olsalar zekâttan pay verilebileceğini ancak asker oldukları için belirli pay alanlara zekât verilemeyeceğini de söylemiştir.⁵⁶

Seyyid Kutub da "Fî Zılâli'l-Kur'an" adlı tefsirinde bu kavramın kapsamını geniş tutmuş ve Allah'ın kelamını yeryüzünde tahakkuk ettiren cemiyetin bütün menfaatlerini içine alan, kapısı sonuna kadar açık bir kavram olarak değerlendirmiştir.⁵⁷

Ebu'l A'lâ Mevdûdî de bu kavramın anlamını geniş tutmuş ve Tefhîmü'l Kur'an adlı tefsirinde "fî sebîlillâh" nitelemesinin, Allah'ı hoşnut eden tüm iyi amelleri kastettiğini ifade etmiştir. Burada cihad kavramının evvelki âlimler tarafından *kıtal* olarak anlaşılması ve Allah yolunda cihadın yalnızca Allah yolunda kıtal olarak ele alınması, "fî sebîlillâh" kavramının da yanlış değerlendirilmesine yol açtığı şeklinde yorumlamıştır. Allah yolunda cihadın Allah'ın dinini yüceltmek için yapılan tüm çabaları içeren bir terim olduğuna vurgu yapmıştır. Bu çabalar ilk etapta Allah'ın mesajını tebliğ etmek şeklinde ya da son aşamada savaşmak şeklinde olsun fark etmez.⁵⁸

⁵³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2007), 4/407-410.

⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/409.

⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi Ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 4/1288.

⁵⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1994), 3/362.

⁵⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l Kur'an*, çev. İ.H. Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, ts.), 7/322.

⁵⁸ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 2/227.

Reşid Rıza ise el-Menâr isimli tefsirinde ilgili kavramı şöyle açıklamaktadır. Sebil, yol, Allah'ın yolu ise rızasına ulaştıracak amel ve itikat yolu manasındadır. Kur'an-ı Kerim de cihad ve dinî savaş için çoğunlukla "Allah yolunda" tabiri kullanılır. Bütün mezheplerde Allah yolunda olmaktan, zekâta hak kazanan gaziler ve sınırda bekleyenlerin kastedildiği noktasında ittifak etmişlerdir.⁵⁹ Reşid Rıza, Ebu Hanife'nin gazilerin fakir olmasını şart koşmasını ise sert bir şekilde eleştirmekte ve bunun nassa yapılan bir ziyadelik olduğunu yani nesih olduğunu ifade etmekte ve Kur'an'ın yine Kur'an veya mütevatir haberle neshinin söz konusu olabileceğini belirtmektedir.⁶⁰ Ona göre "fî sebîlillâh" kavramından maksat, fertler dışında dini ve devleti ayakta tutan Müslümanların umumi maslahatlarıdır. Fertlerin hacc yapması ise bu maslahatlardan değildir. Çünkü hac sadece gücü yeten kimselere farzdır. Ancak hac farızası ve ümmetin onu yerine getirmesi devletin dinî maslahatlarındadır. Onun için "fî sebîlillâh" fonundan hac yolunun emniyeti, su, yiyecek ve sağlık şartlarının temin edilmesi için harcama yapmak caizdir.⁶¹ Reşid Rıza bu sözlerinden sonra "fî sebîlillâh" kavramını, dinin ve devletin sorumlu olduğu umumi bütün şeri maslahatları kapsadığını ifade ederek, geniş anlamda yorumlamıştır.⁶²

el-Kâsîmi, Mahmut Şeltut, Muhammed Mahluf gibi alimler "fî sebîlillah" kavramının anlamını her türlü iyilik, hayır ve Allah'a yaklaştıracak ameller olduğunu iddia ederek geniş tutmuşlardır. Böylece Müslümanların yararına olan her türlü hizmeti "fî sebîlillâh" kapsamında değerlendirmiş dolayısıyla köprü, yol, okul, cami, hastane her türlü hizmet kurumuna zekâttan harcanmasını caiz görmüşlerdir.⁶³

Mehmet Erkal da "fî sebîlillâh" kavramına bazı fakihlerce geniş bir anlam yüklediğini, günümüzde savunma giderlerinin büyük çoğunluğu devlet tarafından karşılandığı için İslam'ın tebliği görevine zekâttan bir fonun ayrılmasının yerinde olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

Zekât üzerine müstakil bir eser yazan Vecdi Akyüz de zekât gelirinden "fî sebîlillâh" kapsamında İslam dininin ve İslam ümmetinin maddi ve manevi menfaatini koruyan alanlara harcama yapılabileceğini belirtmiş, imkân ve önceliklere göre bu alanlardan hayati öneme sahip olanların tamamının ya da bir kısmının karşılanabileceği görüşünü benimsemiştir. Ayrıca bu alanları da maddeler halinde sıralamıştır.⁶⁵

⁵⁹ Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 10/579.

⁶⁰ Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 10/581.

⁶¹ Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 10/585.

⁶² Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 10/587.

⁶³ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 546.

⁶⁴ DİB İslam İlmihali. *Zekât* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 1/487.

⁶⁵ Vecdi Akyüz, *Zekât* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 543.

Hayrettin Karaman da İslam'a göre zekâtın yalnızca yoksulların eline muhtaç oldukları nesnelere verilmesi hizmetini yapan bir yardım kurumu olmadığı, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen sekiz sarf yerinden beşinde (zekâtı toplayanlar, müellefe-i kulûb, bir kısım borçlular, yolda kalmışlar, Allah yolunda hizmet edenler) birçok müctehide göre zekât verilecek şahsın yoksul olması şartının bulunmadığı ve bu beş yere (amaca) yönelik zekât ödemelerinin bu hizmetleri yerine getiren kurum, kuruluş ve araçlara da yapılabileceği görüşündedir.⁶⁶

Yunus Vehbi Yavuz ise Allah yolundaki hizmetlerin toplumun gelişmesine vesile olduğu için zekât verilen sınıfların temelini teşkil ettiğini söyleyerek, Allah yolunda savaşacakların silah, teçhizat ve mühimmatının sağlanması için zekâtın bu fonundan ordunun güçlenmesinin sağlanabileceği görüşündedir. Ancak bugün klasik fıkıh kitaplarının yazıldığı dönemden farklı olarak devletlerin düzenli orduları bulunduğu ve masrafları devlete ait olduğu için fertlere silah ve mühimmat sağlamak söz konusu değildir. Dolayısıyla şahıslara değil, savaşacak ordulara ve İslam yolundaki kuruluşlara silah temin etmek veya silah ve mühimmat fabrikaları kurmak mümkündür. Ancak Allah yolundaki hizmetler sadece savaştan ibaret olmayıp, toplumun ilim ve kültür yolu ile aydınlatılması ve cehalete karşı savaşılması da birinci derecede Allah yolunda harcama yapılacak yerlerdendir. Allah yolunda bir araştırma tesisi kurmak, kütüphane yapmak, İslam dinini hurafelerden uzak bir şekilde tanıtmak, Allah yolunda yayınevleri kurmak, Allah yolunda ilim tahsil edenler için barınma alanları, yurtlar, kurslar, dershaneler gibi müesseseler kurmak önemli hizmetlerin başında gelmektedir. Allah yolunda hac yollarının imar edilmesi, hacılar için tesisler kurulması, hac sırasında mali sıkıntı çeken hacılara yardım yapılması da Allah yolunda yapılacak hizmetlere dahildir.⁶⁷

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı bu hususta Hanefî mezhebinin görüşleri bağlamında temlik şartını esas alarak fetva vermiş ve Kur'an-ı Kerim'de zikredilen⁶⁸ zekâtın sarf edilmesi gereken yerler dışındaki yerlere sarf edilmesinin caiz olmadığını belirtmiştir. "Fî sebîlillâh" sınıfına dâhil olanlar ise kendisini Allah yoluna ve İslam'a adanmış olanlar, hac yolcuları, askerler ve ilim için yola çıkan gerçek kişiler olarak yorumlanmıştır. Fetvayı aynen almayı uygun buluyoruz.

"Zekât ayetinde geçen "fî sebîlillâh"ın kapsamına okullar, Kur'an kursları, camiler ve benzeri hayır kurumları girer mi?

⁶⁶ <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0468.htm> (Erişim 1 Ekim 2020)

⁶⁷ Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017),67-68.

⁶⁸ et-Tevbe 9/60.

Zekâtın sarf yerleri, Kur'an-ı Kerim'de (Tevbe, 9/60) belirlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de toplanan zekâtın kendisine hisse verilmesini isteyen bir zata hitaben, “Yüce Allah, zekât (taksimi) hususunda ne bir peygamberin ne de başkasının hükmüne razı olmadı, onunla ilgili hükmü kendisi verdi ve onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer o sınıflardan isen sana hakkını veririm” buyurmuştur. Bu itibarla, belirli şartları taşıyan Müslümanların yükümlü oldukları zekât ve fitır sadakasının, Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak tarafından belirlenen yerler dışında herhangi bir yere verilmesi veya cami, köprü, yol, okul, yurt, su yolu vb. hayır işlerine sarf edilmesi fakihlerin çoğunluğunca caiz görülmemiştir. Zira zekât ve fitır sadakasının sahih olmasının şartlarından biri de temliktir. Temlik, eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder. Bu sebeple özellikle Müslüman fakirin ve ihtiyaç sahibinin hakkı olan ve ancak temlik etmekle yükümlünün zimmetinden düşen zekât ve fitır sadakasının, tüzel kişilere, hayır kuruluşlarına verilmesi caiz görülmemiştir. İlgili ayetteki “Allah yolunda” anlamına gelen “fi sebîlillah” ifadesi, kendisini Allah yoluna ve İslam'a adanmış hac yolcuları, askerler ve ilim için yola çıkan gerçek kişiler olarak yorumlanmıştır.”⁶⁹

Din İşleri Yüksek Kurulu muhtemelen zekâtın cami, Kur'an Kursu gibi kurumlara verilmesi konusunun istismar edilmesi nedeniyle fakirin hakkı olduğunu ve hayır işlerine sarf edilmesinin caiz olmadığını açıklamıştır.⁷⁰ Her ne kadar bu endişesinde haklı da olsa sıralamış olduğu gerekçeleri delillendirerek yapılan itirazları da göz ardı etmemesi ve haccın gücü yeten kimselere farz olması, askerî masrafları ise bizzat devletin üstlenmesinden dolayı zekâtın sarf yerleri bağlamında “fi sebîlillâh” kavramının kapsamı hususunda yeni çalışma ve değerlendirmelere ihtiyaç olduğu söylenebilir.

3. YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN “FÎ SEBÎLİLLÂH” KAVRAMINA YAKLAŞIMI

Zekât konusunu her yönüyle ele alan ve çalışmamıza konu olan Yusuf el-Karadâvî'nin Fıkhü'z-Zekât isimli hacimli eserinde bu konu kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve zekâtın sarf yeri bağlamında “fi sebîlillâh” kavramına geniş bir bölüm ayrılmıştır. Karadâvî, “fi sebîlillâh” kavramının anlamını dar ve geniş tutan âlimlerin görüşlerini delilleriyle de inceleyerek bu asrın ihtiyacına cevap verecek ve uygulanabilir bir görüşü tercih etmeye çalışmıştır. Karadâvî, konuyu hem klasik bakış açısı çerçevesinde incelemiş hem de bu kavramın günümüz şartlarında nasıl anlaşılması gerektiği ve “fi sebîlillâh” fonundan hangi alanlara

⁶⁹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/440/zekat-ayetinde-gecen--fi-sebilillah-in-kapsamina-okullar--kur-an-kurslari--camiler-ve-benzeri-hayir-kurumlari-girer-mi-> (Erişim 1 Ekim 2020)

⁷⁰ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/440/zekat-ayetinde-gecen--fi-sebilillah-in-kapsamina-okullar--kur-an-kurslari--camiler-ve-benzeri-hayir-kurumlari-girer-mi-> (Erişim 1 Ekim 2020)

finans ve destek sağlanacağına dair kendi değerlendirmelerini de yapmıştır. Karadâvî, her konuda olduğu gibi bu konuda da İslâmî sabiteler ve çağın getirdiği değişim arasında uzlaşmacı ve dengeleyici bir çizgi takip ederek mezheplerin delillerini ve görüşlerini incelemiş aynı zamanda günümüz şartlarını da dikkate alarak temkinli ortayol düşüncesini esas almıştır.

Ayrıca Karadâvî "fî sebîlillâh" kavramını dört mezhebin görüşüne ilave olarak Zeydiyye ve bazı çağdaş alimlerin görüşleri ile birlikte ayrıntılı olarak incelemiştir.⁷¹

Karadâvî'ye göre "fî sebîlillâh" kavramının genel manası zekâtın sarf yerlerini gösteren bu ayette kastedilmeye elverişli değildir. Böyle bir genelleme yapmak çeşitleri sayılamayacak kadar çok ve kapsamlı bir harcama kalemi oluşturacaktır. Bu durum zekâtın sekiz sınıfa tahsis edilmesine aykırı düşmekte hatta bu genelleme ilgili ayette zikredilen⁷² diğer yedi sınıfa da kapsayacak bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Karadâvî "fî sebîlillâh" kavramını fakih ve müfessirlerin cihad olarak anlamasını destekleyen Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahabeden gelen çok sayıda hadisin bulunduğunu ve bu kavramın cihad dışında bir anlama geldiğini kimsenin söylemediğini belirtmiştir. Bu ayette "fî sebîlillâh" ifadesinden maksadın cihad olduğu, Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahabeden gelen çok sayıda hadiste lügat manasının tercih edilmemesi cumhurun görüşünü desteklemektedir.

Daha açık bir ifadeyle Karadâvî, "fî sebîlillâh" kavramının Allah'a yaklaştıracak bütün ameller olarak anlaşılması görüşünü tercih etmediğini ancak cihadın da yalnız *kitâl* yani askeri cihad ile sınırlı anlaşılmasını da kabul etmediğini belirtmektedir. Yani burada aslında bütün bu görüş farklılıklarının cihadın anlaşılması noktasında olduğunu, cihadın askeri savaş şeklinde olabileceği gibi fikrî, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda kalem ve dil ile de yani zamanın getirmiş olduğu şartlara en uygun olabilecek şekilde gerçekleşebileceğini, cihadın bütün çeşitlerinde finansmana ve desteğe ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.⁷³

Yöntemi ve aracı ne olursa olsun İslâm'a yardım, Allah'ın sözünü yeryüzünde üstün kılma yolunda yapılan her amel cihad kapsamındadır. İslâm aleyhine faaliyet yapanlarla savaşmak, İslâm'ı desteklemek amacıyla yapılan cihadın yalnızca bir biçimidir. Allah yolunda cihad zamana ve mekâna göre şekil değiştirebilmekte ve bazı zamanlarda sadece askeri savaş

⁷¹ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 534-546.

⁷² إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَىٰ قُلُوبُهُمْ فِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ بَصْنَةً مِنَ اللَّهِ لِيُعْلَمَ حِكْمُهُمْ
"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir." Tevbe 9/60.

⁷³ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 550-551.

olmakta ise de içinde bulunduğumuz çağda askeri savaştan daha tehlikeli ve etkili olan kültürel ve psikolojik bir savaş var ki bununla mücadele etmek de Allah yolunda cihadın kapsamı dışında değildir.

Bu durumda cumhur nasıl ki zamanlarına göre Allah yolunda cihadı askeri savaş olarak anlamış ve zekâtın bu kalemini mücahidlere ve onların ihtiyaç duyduğu donanıma tahsis etmiş ise bizim de bugün kalpleri ve akılları İslam ile kazanmaya ve İslam'ın öğretilerini savunmak amaçlı gece gündüz çalışan bugünün Allah yolunda ki mücahidleri ve ihtiyaç duydukları desteği “fi sebîlillâh” kapsamında değerlendirmemize bir engel yoktur.⁷⁴

Karadâvî cihadın sadece kılıç ve askeri cihad olmadığını Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen rivayetler ile delillendirmekte ve cihadın mal, can ve dil ile Allah'ın dinine yardım etmek anlamında geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Belirtilen bu cihad çeşitleri nass ile cihad manasına dâhil olmasa bile cihadın amacı çerçevesinde İslam'ı düşmanlarına karşı savunmak ve üstün kılmak noktasında kıyas yolu ile cihad kapsamına girmektedir.⁷⁵

Karadâvî “fi sebîlillâh” kavramını geniş tutanlardan farklı olarak cumhurun “fi sebîlillâh” ile cihadı anladığını ve cihadın anlaşılmasının kuvvetli delillerinin olduğunu kabul etmekte ancak cihadın da *kitâl* olarak anlaşılmasının sınırlı bir anlam olduğunu, cihadın kapsamının geniş olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶

Karadâvî'ye göre askeri cihadın gayesini gerçekleştiren söz ve fiillerle yapılan her türlü çalışma cihad kapsamında değerlendirilebilir. Bu durum aslında cihadın mefhumunun çağın gereklerine göre biraz genişletilmesi dışında cumhurun görüşünden farklı da değildir. Yani “fi sebîlillâh” ifadesinden maksat cihaddır, cihad ise yalnız askeri cihad olmayıp Allah'ın dinine yardım amacıyla yapılan her türlü çalışmayı kapsar.

Bu durumda Karadâvî cumhurun görüşünü benimsemekte ancak cihadın manasını yine cihadın amacı doğrultusunda biraz geniş tutmaktadır. Bunun sebebi de aslında cihadın şeklinin zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı zaman diliminde yapılan işler cihad olmakla birlikte başka bir zamanda cihad olarak değerlendirilemeyebilir. Hatta bazı ülkelerde cihad olarak değerlendirilen bir husus başka bir ülkede cihadın kapsamına ve hedeflerine girmeyebilir.

İslam aleyhine yayın yapan bir takım yayınevlerine, eğitim veren okullara karşı İslam'ı savunan yayınevleri ve okullar açmak cihad sayılmalıdır. Karadâvî'ye göre tehlikesi ve etkisi

⁷⁴ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 551-552.

⁷⁵ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 552.

⁷⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 551.

her şeyden büyük olan İslam aleyhine yapılan kültürel ve bilimsel çalışmalar günümüzde en önemli cihaddır.⁷⁷

Karadâvî, zekâtın harcama kalemlerinden birisi olan "fî sebîlillâh" için ayrılan fonun günümüzde harcanacağı alanları da tespit etmekte ve bugün cihadın olmadığı noktasında görüş beyan edenlere karşı cihadın şekillerini sıralamaktadır. İslam yurdunun korunması kadar İslam akidesinin de korunması gerektiği hususunda Karadâvî'ye göre, Müslüman sözünün geçmediği, inancını yaşayamadığı bir yurdu, Medine' ye hicrette olduğu gibi, terk edebilir. Karadâvî'nin değerlendirmesine göre cihad mefhumunun kapsamına giren başlıca hususları şu şekilde sıralanabilir:

1. İslam yurdunu, istila edenlerden ve Allah'ın hükmünün uygulanmasına izin vermeyen grupların egemenliğinden kurtarmak asrımızda cihadın kapsamındadır.

2. İslam'a yardım hedefini ve İslam'ın hükümlerini koruma gayesini taşımayan bir savaş Allah yolunda olma özelliğine sahip değildir. Karadâvî İslam cihadının kapsamını bu şekilde sınırlamakta ve Müslüman ismi taşımasına karşın Allah'ın sözünün egemenliği gayesi taşımayan bir savaşın cihad olamayacağını ifade etmektedir. Yani bu zamanda Allah yolunda cihad yoktur demek aşırı bir görüş olmakla beraber, Müslüman ülkelerde yapılan her savaş da Allah yolundadır demek de bir o kadar aşırılıktır.

3. İslam'ın egemenliğini kurmaya çalışmak, İslam ümmetini ve İslam medeniyetini diriltmek için yapılan çalışmalar, fiilî savaş imkânsızlaştığında kalemlerle, fikirle, dille yapılan savunmalar cihadın kapsamındadır.

4. Günümüzde askerî cihadın masraflarını devletler yüklenmiştir. Zaten zekâtın bu kadar büyük bütçe ve ödenekleri kaldırması da imkân dâhilinde değildir. Onun içinde zekâtın bu kaleminin günümüzde kültürel, eğitim-öğretim propaganda alanına kaydırılması daha doğru olur. Ancak bunda hedef yalnızca Allah'ın dininin egemenliği olması gerekir.

5. Dinlerin ve ideolojilerin çarpıştığı dünyamızda Kur'an ve sünnetin belirlediği gerçekleri İslam'a davet ederek, bu çağrıyla gayrimüslimlere de ulaştırmak Allah yolunda cihaddır.

6. İslam gençliğini tek bir çatıda toplayacak, İslam esaslarına göre eğitim ve öğretim imkânı sunacak, İslam'ı müdafaa edebilecek bilince sahip kılacak, İslami merkez ve teşkilatları kurmak.

⁷⁷ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 552-553.

7. İslam'a zarar veren, iftira ve gerçekleri saptıranlara karşı, İslam'ı müdafaa edecek, İslam'ın sesini yükseltecek, taraf tutmadan İslam'ı mensuplarına eksiksiz öğretecek gazete ve yayın organları kurmak da Allah yolunda cihaddır.

8. İslam'ın öğretilerini eksiksiz ve net bir şekilde anlatacak, düşmanlarının batıl iddialarına cevap olabilecek bir kitabın hazırlanması ve bütün İslam âlemine geniş çerçevede dağıtılması.

9. Bütün bunları gerçekleştirecek, ihlâslı, güvenilir ilim adamları yetiştirmek ve onların çalışmalarına destek olmak, finanse etmekte Allah yolunda cihaddır.

10. İslam davetçilerine sahip çıkmak, birlik ve beraberlik içerisinde engellere karşı iş birliği yapmak Allah yolunda cihaddır.⁷⁸

Yusuf el-Karadâvî'ye göre, zikredilen bu değişik alanlara zekât malını sarf etmek Müslümanların zekâtlarını ve diğer sadaka/hayırlarını verdikleri yerlere yapılan bütün harcamalardan çok önemlidir.⁷⁹ Yusuf el-Karadâvî zamanın değişmesi ile araç ve gereç değişmiş de olsa amacın değişmediğinden yola çıkarak cihadın bugün ki malzemelerinin değiştiği ancak gayesinin devam ettiği, bu asrın anlayacağı dilden İslam'ı tebliğ etmenin, İslam inanç ve ibadetini en güzel şekilde mensuplarına ve bütün insanlara ulaştırmanın desteklenmesi gerektiği görüşündedir.

Yusuf el-Karadâvî kendisine sorulan fetvalarda da tercih etmiş olduğu bu görüş çerçevesinde bir yöntem takip etmiş, “fi sebîlillâh” ifadesini cumhurun anladığı ruhtan koparmadan günümüz şartlarını esas alacak şekilde genişletmiştir. Bu noktada kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar incelendiğinde görüşü ve tercihi daha net anlaşılacaktır.

Yusuf el-Karadâvî kendisine yöneltilen “İslâmî yayınlar yapan uydu kanallarının çalışmalarını desteklemek üzere zekât vermek caiz midir?” sorusuna *Fikhü'z-Zekât* eserinde tercih ettiği görüş çerçevesinde cevap vermiştir. Fıkıh âlimlerinin kendi zamanlarında “fi sebîlillâh” ifadesini Allah yolunda savaşılan mücahidler ve onların ihtiyacı olan silah vb. alana harcanması olarak kabul ettiğini bugün de yine Allah yolunda cihad edildiği ancak düşmanın silahı değiştiği için onlara kendi silahları ile yani Müslümanları tehdit eden kültür emperyalizmi ve fikir savaşları ile mücadele edip, Allah'ın sözünün en yüce olması için cihad edilmesi gerektiği hususuna dikkat çekmektedir. Çünkü bugün silah olarak toplar, tüfekler, tanklar değil kitap, televizyon, uydu kanalları, internet vb. modern çağın iletişim araçları ile bir savaş söz konusudur. Bugün günden güne gelişen iletişim araçları ile ahlaktan yoksun bir

⁷⁸ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 554-561.

⁷⁹ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 554-561.

savaş içerisine girilmekte, bu araçlarla fikirler yayılmakta, malların reklamları yapılmakta ve kendi din ve inançları dayatılmaktadır. Bu durumda İslamî televizyon kanallarının açılması ve İslam kültürünün öğretilmesi farzdır. Allah yolunda İslam'a faydası dokunacak olan bu kurumlar için maddi imkânlar yetersiz kalırsa zekâtın "fî sebîlillâh" kapsamında bu alanlara harcanmasına bir engel yoktur.⁸⁰

Aynı şekilde "Arap ve İslam âleminde insan haklarını korumak, mazlumların ve zorda kalmışların haklarını müdafaa etmek üzere açılan davalar için zekât mallarından yardımda bulunmak caiz midir?" sorusuna da bu sahaya yönelik yapılacak olan infakın "fî sebîlillâh" kapsamında olacağına şüphe olmadığı şeklinde fetva vermiş ve insanı özgürleştirmeye yönelik çalışmaların Allah yolunda cihad olduğunu ifade etmiştir.⁸¹

SONUÇ

Mezheplerin görüşleri incelendiğinde "fî sebîlillâh" kavramının kapsamına cihad ve mücahitlerin şahsına ayrılan payın girdiğinde ittifak olduğu görülmektedir. Savaş malzemeleri ve savaş hazırlıkları için zekât fonundan harcamanın yapılıp yapılmaması hakkında mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dört fıkıh mezhebine göre ise zekât verilecek sekiz sınıfa dâhil olmadıkları için yol, köprü, baraj, okul gibi hayır ve kamu yararına olan yerlere zekâtтан harcama yapılması caiz değildir. Hanefî fakihler buna ilave olarak temlik şartı gerçekleşmediğinden dolayı zekâtın verilemeyeceğini de belirtmişlerdir. Ayrıca fî sebîlillâh kapsamında zekâtın sarf edilmesi için Hanefî mezhebinde fakirlik vasfının olması da şart koşulmuştur. Kâsânî "fî sebîlillâh" kavramına bütün iyilik ve taatlerin girebileceğini belirtmekle beraber fakirliği açık bir şekilde şart koşarak fî sebîlillâhın anlamını daraltmaktadır. İlk dönem İslâm alimlerinin bu kavrama dar bir anlam yüklemeleri, içinde buldukları sosyal şartlar ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir.

Çağdaş fakihlerden bazıları "fî sebîlillâh" kavramını geniş anlamda değerlendirmiş ve klasik fıkıh müktesebatında sadece *kıtâl* olarak anlaşılmasının dönemin sosyal yapısı ile alakalı olduğuna dikkat çekerek, Allah'ın dinine yardım hususunda yapılan her hizmetin Allah yolunda olacağını belirtmişlerdir. Zekâtın sarf yerlerinden fî sebîlillâh ifadesinin içinde bulunan şartlara göre genişletilebilir ve birçok hayır yoluna harcanabilir olarak görmüşlerdir.

Yusuf el-Karadâvî "fî sebîlillâh" kavramını dört mezhebin görüşü bağlamında ayrıntılı olarak incelemiştir. Karadâvî, "fî sebîlillâh" kavramının genel manasının zekâtın sarf yerlerini

⁸⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Güncel Meselelere Fetvâlar İbâdetler*, çev. Ahmet Aydın (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019), 120-122.

⁸¹ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, 123-124.

gösteren Tevbe suresi 60. ayette kastedilmeye elverişli olmadığı sonucuna varmıştır. Karadâvî, “fi sebîlillâh” kavramını Allah’a yaklaştıracak bütün ameller olarak anlaşılması görüşünü tercih etmese de cihadın da yalnız *kitâl* yani askeri cihad olarak sınırlanmasını da kabul etmemektedir. Esasen konu ile ilgili bu görüş farklılıkları cihadın anlaşılması noktasındadır. Karadâvî’ye göre cihadın askeri savaş şeklinde olabileceği gibi fikrî, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda kalem ve dil ile olabileceği gibi zamanın getirmiş olduğu şartlara uygun olabilecek her alana yaymak mümkündür.

Karadâvî’ye göre askeri cihadın gayesini gerçekleştiren söz ve fiillerle yapılan her türlü çalışmada cihad kapsamında değerlendirilebilir. Bu durum aslında cihad mefhumunun çağın gereklerine göre biraz genişletilmesi dışında cumhurun görüşünden farklı da değildir. Yani “fi sebîlillah” ifadesinden maksat cihaddır, cihad ise yalnız askeri cihad olmayıp Allah’ın dinine yardım amacıyla yapılan her türlü çalışmayı kapsar. Nitekim günümüzde savunma giderlerinin devletler tarafından karşılanması ve bu giderlerin zekât gelirinin çok üstünde rakamlarla ifade ediliyor olması da Karadâvî’nin görüşünü desteklemektedir.

Karadâvî, temelde cumhurun görüşünü benimsemekte ancak cihadın manasını yine cihadın amacı doğrultusunda biraz geniş tutmaktadır. Bunun sebebi de aslında cihadın şeklinin zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı zaman dilimlerinde yapılanlar cihad sayıldığı halde bu yapılanlar başka bir zamanda cihad olarak değerlendirilmeyebilir. Hatta bazı ülkelerde cihad olarak değerlendirilen bir husus başka bir ülkede cihad kapsamına ve hedeflerine girmeyebilir. Karadâvî’nin cihadın hedefi doğrultusunda zamana ve mekâna göre şeklinin de değiştiğine dikkat çekmesi anlamlıdır.

Karadâvî’ye göre İslam aleyhine yayın yapan yayınevleri, okullara karşı bunları önleyecek İslam’a bağlı yayınevleri ve okulların açılması fi sebîlillahın kapsamına dahildir. İslam medeniyet ve kültürüne karşı çalışma yapan bilim ve kültür kuruluşlarına karşı yapılan çalışmalar önemli cihaddır. Bu durumda Karadâvî ilk dönem fakihlerinin gündeminde olmayan ancak zamanla ortaya çıkan cihadın farklı yöntemleri de bu kavramın kapsamına dahil etmiştir.

Karadâvî ve onun görüşüne yakın olan diğer çağdaş yaklaşımlardan “fi sebîlillah” kavramı ile müminlere günün şartlarına uygun olarak zekâtı daha faydalı bir şekilde harcama imkânının verilebileceği anlaşılmaktadır.

İlave olarak şu söylenebilir. Kadim ulemanın kahir ekseriyetinin bu kavramı cihad ve bağlantılı konular için değerlendirdiği ortadadır. Az da olsa farklı yorumların olması konunun farklı değerlendirilebileceğine işaret sayılabilir. Konuyu daraltılmış bir şekilde hayır hizmetlerinin karşılanması şeklinde değerlendirenler olduğu gibi hac, ilim talebeleri ve diğer

görevlilerin masraflarının karşılanması bağlamında değerlendirenler olmuştur. Kaldı ki Karadavî de eserinde bir çok kez konunun cihad ile ilgili olduğunu ancak bunun yine kadim medeniyetten uzaklaşmadan yorumlanma imkanının olduğunu ifade etmektedir.

Konunun bu şekilde izah edilmesi, zamanın ruhu ve ihtiyaçlarına göre kavramın genişletilebileceği kanaatinin kabul edilebilirliğini ortaya koymaktadır. Ancak buna paralel olarak yine zamanın gerektirdiği şekilde kontrolün sağlanması, emanet olarak teslim alınan malların belirlenen yerlerde harcanıp harcanmadığının araştırılması, hesapların bağımsız kuruluşlar tarafından incelenebilir olup olmadığı hususlarının da değerlendirilmesi elzemdir.

Fi sebilillah kavramı ihtiyaçlara göre yorumlanıp, şeffaflık, kontrol edilebilirlik, kayıt işlemleri hususunda gerekli çalışmaların yapılmaması halinde konunun istismar edilebileceği yaşanan tecrübelerde görülmüştür. Kapsam genişletildiği zaman buna bağlı olarak olabilecek yanlışların önüne geçebilmek için olabildiği kadar sağlam bir sistemin kurulması, üst kuruluşların tesis edilmesi, konunun sadece yardım toplayan kuruluşun insiyatifine bırakılmaması hususları da göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede konunun değerlendirilmesi halinde güzel imkân ve hizmetlerin önü açılacaktır. Aksi takdirde ibadet olan bir görevin istismar edilmesi ve beklenmeyen sonuçların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Günümüz şartlarında farklı kontrol mekanizma imkanlarının olduğu, farklı yöntem ve ekipmanlarla bunun sağlanabildiği bilinmektedir. Bilinen geleneksel içtihatlardan farklı yorumlar ortaya konulduğu zaman buna bağlı olarak olabilecek zararların önünü tıkayacak tedbirler hususunda da geniş bir öngörünün de göz önünde bulundurulması gereklidir.

KAYNAKÇA

Abdulmunim, Mahmûd Abdurrahmân. *Mu'cemu'l-mustalahât ve'l-elfâzi'l-fikhiyye*. Kâhire: Dâru'l-Fâdila, ts.

Akbayrak, Halil. *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında "Fî Sebilillâh"*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Aktaş, Beytullah. "Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri". *Diyanet İlmî Dergi* 51/2 (Haziran 2015), 67-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410323>

Akyüz, Vecdi. *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

- Aybakan, Bilal. "Temlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/428-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-. *el-Binâye fî şerhi'l-hidâye*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1990.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- DİB İslam İlmihali. *Zekât*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/440/zekat-ayetinde-gecen--fi-sebilillah-in-kapsamina-okullar--kur-an-kurslari--camiler-ve-benzeri-hayir-kurumlari-girer-mi>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/440/zekat-ayetinde-gecen--fi-sebilillah-in-kapsamina-okullar--kur-an-kurslari--camiler-ve-benzeri-hayir-kurumlari-girer-mi>
- Dursunüst, Elif. *Yusuf el-Karadâvî'nin Çağdaş Fıkıh Anlayışında İzlediği Yöntem*. Sakarya: SÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ebu Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî. *Kitâbu'l-mecmu' şerhu'l-mühezzeb*. thk. Muhammed Necip el-Mutiî. Cide: Mektebetü'l İrşâd, 2008.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Beytü'l-Efkâr, 2004.
- Garyânî, Sadık Abdurrahman. *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Mâlikî*. Beyrut: Müessetü'r-Reyyan, 2002.
- İbn Abidin, Muhammed Emin. *Hâşiyetü reddü'l-muhtâr*. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtâr*, çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Hulv. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- , *el-Kâfi fî fıkhi'l-imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. Cîze: HicrLi't-Tibâati Ve'n-Neşr, 1417/1997.
- , *el-Muğni*. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüdden Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-arâb*. Kahire: Daru'l-Meârif, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. by.: [Darü'l Kütübü'l- Arabiyyetü'l- Kübra](#), ts.

- İbn Rüşd. *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, çev. Ahmed Meylânî. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- İbn Teymiyye, Takiyuddin, Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmuu Fetava Şeyhi'l-İslam* S.Arabistan: 1381.
- İbnu'l-Esîr. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-Eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et- Tanâhî, Kahire: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1963.
- İmam Kurtubî. *el- Câmî'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2015.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyin Yahya b. Ebi'l-Hayr. el-, *el-Beyan fî Mezhebi'l-İmam eş-Şafîi*. Beyrut: Darü'l-Minhac, 2000.
- Îkâdî, Ebû Muhammed' Abdulvehhâb el-. *el-Me'une'alâ Mezhebi'Âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîş' AbdulHaq. Mekke: el-Mektebetu't-ticâriyye, n.d., ts.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Fikhü'z-zekât*. Beyrut: Müessesetü Risale Nâşirûn, 2014.
- , *Güncel Meselelere Fetvâlar İbâdetler*, çev: Ahmet Aydın. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019.
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris es-Sinhacî. *ez-Zahîra fî Furûi'l-Malikîye*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2008.
- Karaman, Hayrettin. Allah yolunda (fî sebîlillâh), 2009.
- Erişim 1 Ekim 2020
- <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0468.htm>
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâ'i'us-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâr'ul Kütubi'l-İlmiyye, 2003.
- Köse, Murtaza. "Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0/21 (Haziran 2004), 107-134. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30712>
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l Kur'an*. çev. İ.H. Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhîmu'l Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-muhtâr*. çev. Ahmet Oğuz vd. İstanbul: Nuh Yayıncılık, 2017.
- Mübarekfûrî, Ebu'l-Hasan Abdullah b. Muhammed el-. *Mir'âtü'l-mefâtih şerhu mişkâti'l-mesâbih*. Hindistan: el-Camiatü's-Selefiyye, 1984.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer et-Teymi Fahrudin. *Mefâtihül-Gayb*. Beyrut: Daru İhyai Türesi'l-Arabî, 1420.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l-Menâr*. Kâhire: Darü'l-Menâr, 1368.

San'ânî, Muhammed b. İsmail b. Salah. *Sübülü's-Selam*. Beyrut: Darü'l-Hadis, ts.

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. ed. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev, 2011.

Şâfiî, İmam Muhammed İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Daru'l Vefâ, 2001.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb fî fikh'i İmam Şâfiî*. Beyrut: Dar'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, 2007.

Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd.. İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1994.